

Návrh pokusného ověřování individuálního vzdělávání na 2. stupni základní školy

podle § 171, odst. 1, zákona o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon) č. 561/2004 Sb.

Současná situace

Nový školský zákon č. 561/2004 Sb. v § 41 umožňuje individuální vzdělávání jako formu plnění povinné školní docházky na prvním stupni základní školy. Legalizací individuálního vzdělávání tak vyvrcholilo pokusné ověřování domácího vzdělávání, které bylo zahájeno ve školním roce 1998-99. Během tohoto pokusného ověřování se podařilo najít funkční model spolupráce rodin s kmenovými školami spočívající v pravidelném hodnocení výsledků domácího vzdělávání jednou za půl roku a v nabídce nepovinných konzultací rodinám.

Dalším přínosem pokusného ověřování domácího vzdělávání na prvním stupni základní školy bylo vyvrácení řady obav, které byly s možností domácího vzdělávání spojovány. K žádnému velkému odchodu dětí ze škol nedošlo. Přestože se média vyjadřovala o domácím vzdělávání téměř výhradně pozitivně, počet doma vzdělávaných dětí v rámci pokusného ověřování se stabilizoval někde kolem 350 dětí a již několik let neroste. Stejně tak se nepotvrdily obavy, že rodiče nebudou domácí vzdělávání zvládat. Žádné závažné problémy nenastaly ani se vzdělávacími výsledky ani se zapojením dětí do dalšího vzdělávání ve školách. Ukázalo se, že skupina rodičů, kteří domácí vzdělávání volí, je velmi specifická a nelze ji poměřovat měřítky platnými pro celou společnost. Většinou jde o rodiče s vysoce rozvinutým smyslem pro zodpovědnost vůči vlastním dětem, kteří obvykle sami přijdou včas na to, kdy je třeba s domácím vzděláváním skončit. O tom svědčí i skutečnost, že počet dětí v domácím vzdělávání klesá s tím, jak děti postupují do vyšších ročníků. V těch několika málo případech, kdy rodiče domácí vzdělávání nezvládali nebo dokonce zanedbávali, kmenová škola problémy odhalila včas a dokázala navrhnout řešení přijatelné pro obě strany. Překvapivě se také ukázalo, že v některých případech mají rodiče tendenci děti spíše přetěžovat. I v těchto případech ale mají školy možnosti nebezpečí přetěžování včas rozpoznat a rodiče na ně upozornit.

Na základě dosavadních zkušeností s pokusným ověřováním domácího vzdělávání proto Asociace pro domácí vzdělávání (ADV) předkládá MŠMT ČR návrh zahájit pokusné ověřování individuálního vzdělávání na druhém stupni základní školy. Na základě našich dosavadních zkušeností a rozhovorů s rodiči, kteří vzdělávají své děti doma na prvním stupni, předpokládáme, že možnost individuálního vzdělávání na druhém stupni vážně zvažují rodiče asi tak třetiny těchto dětí, navíc mnozí pouze pro jeden nebo dva další roky. Proto předpokládáme, že by se pokusné ověřování individuálního vzdělávání na druhém stupni základní školy týkalo v prvním roce maximálně 30 dětí. Po počátečním nárůstu by se po třech nebo čtyřech letech jejich počet měl stabilizovat někde kolem 100 dětí na druhém stupni základních škol v celé republice.

Odůvodnění

Důvody, pro které se rodiče a děti rozhodují pro individuální vzdělávání často nepominou v okamžiku, kdy dítě ukončí první stupeň základní školy. Zdravotní důvody nezmizí náhle ve věku 11-12 let stejně jako se neztratí ze dne na den mimořádné nadání. Nejsou výjimkou ani případy, kdy jsou rodiče přesvědčeni, že další rok nebo dva roky individuálního vzdělávání na druhém stupni by umožnily plně rozvinout výhody tohoto vzdělávání a zajistit trvalost jeho přínosu.

V těchto letech ukončila účast v současném pokusném ověřování domácího vzdělávání velká skupina dětí, které do něho vstoupily v jeho počátcích. Jejich rodiče tvořili a tvoří základní skupinu „nadšenců“ domácího vzdělávání, kteří do pokusného ověřování vložili už velké množství energie a vlastních finančních prostředků. Mezi těmito dětmi byla a je řada nadaných dětí, u kterých lze předpokládat, že byly nebo budou bez problémů přijaté na víceletá gymnázia. Jejich rodiče už ale vědí na základě zkušeností jejich předchůdců, že zažitý způsob výuky na víceletých gymnáziích je časově velmi náročný a do velké míry neumožňuje dětem využívat potenciál, který v nich předchozí domácí vzdělávání odhalilo. Důsledkem je nutnost omezit mimoškolní aktivity rozvíjející osobnost dětí a návrat k metodám vzdělávání se, které už děti samy překonaly a vnímají jejich menší efektivnost a jednostrannost.

Podobně je tomu i s návratem dětí se speciálními vzdělávacími potřebami do běžného školského prostředí. Individuální metody výuky a nápravy poruch, které si matky s dětmi vypracovaly a používaly, je obtížné přenést do běžných nebo speciálních tříd na druhém stupni základních škol.

Dosavadní zkušenosti ukazují, že kvůli nemožnosti pokračovat v domácím vzdělávání na 2. stupni základní školy musí rodiče v pátém ročníku spíše děti připravovat na vstup nebo návrat do školy než je dále rozvíjet stejným způsobem jako v předchozích letech. **Neexistence návaznosti** v individuálním vzdělávání při přechodu na 2. stupeň základní školy je mnohými rodiči vnímána jako velká nevýhoda individuálního vzdělávání oproti vzdělávání ve školách, kde i v případě alternativních vzdělávacích programů je návaznost prakticky vždy možná.

Naprostá většina evropských zemí, které domácí nebo individuální vzdělávání začlenily do svého školského systému, je umožňuje po celé období povinného vzdělávání. Dosavadní průběh pokusného ověřování domácího vzdělávání neposkytuje žádný důvod k přesvědčení, že u nás je situace v něčem jiná, a že by proto bylo nutné individuální vzdělávání v České republice omezit pouze na první stupeň základní školy.

Cíle

Základním cílem je ověřit metody organizace a hodnocení výsledků individuálního vzdělávání na druhém stupni základní školy s cílem připravit kvalitní podklady pro právní úpravu individuálního vzdělávání v této věkové skupině. Dalším cílem je získat kvantitativní údaje o počtu dětí, jejichž rodiče mají zájem zajistit vzdělání svých dětí vlastními silami. Dále pak kvalitativní i kvantitativní údaje o jejich rozvoji.

V rámci těchto cílů pokusné ověřování umožní:

1. Připravit podklady pro zákonnou úpravu individuálního vzdělávání na druhém stupni základní školy. Dále vyzkoušet některé progresivní prvky ve způsobu hodnocení výsledků individuálního vzdělávání a získat další vyhodnotitelná data o průběhu individuálního vzdělávání v rodinách.
2. Vytvořit metody diagnostiky a sledování vzdělávacích výsledků i osobnostního rozvoje dítěte založené na dlouhodobé těsné spolupráci rodičů s konzultantem a dalším odborníkem. Rodiče povedou pozorování o tom, jak se jejich dítě učí, co mu dělá problémy a kde naopak postupuje rychleji. Budou dále sledovat zájem, vytrvalost, sebereflexi vlastní činnosti, vztahy s vrstevníky na straně dítěte. Jedna taková diagnostická metoda byla s úspěchem ověřována několik let při hodnocení doma vzdělávaných dětí v Bratrské škole v Praze. Jde o metodu vytváření a prezentace portfolia. Z psychologického hlediska i pro další pedagogické vedení dítěte považujeme tento způsob hodnocení za více vypovídající než jakým je jednorázové zkoušení za dlouhé období. Takovému zkoušení nebývají vystavené ani děti vzdělávané ve školách. Podle informací z Výzkumného ústavu pedagogického je metoda prezentace portfolia používána k diagnostice výsledků vzdělávání i na některých základních školách. V rámci pokusného ověřování budou připraveny

k použití i další metody autentické diagnostiky (např. diagnostika vycházející z kurikula, z činnosti). Při rozvoji metod autentické diagnostiky a jejich aplikaci na děti individuálně vzdělávané budeme spolupracovat s PhDr. Václavem Mertinem z katedry psychologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, který se domácím vzdělávání dlouhodobě věnuje z pohledu dětského psychologa.

3. Připravit ve spolupráci s Českou školní inspekcí metodiku hodnocení činnosti škol, na kterých jsou zapsány děti do individuálního vzdělávání.
4. Ověřit možnosti konzultací doma vzdělávaných dětí s odborníky v jednotlivých oblastech prostřednictvím internetu, případně přípravy podnětů a materiálů pro domácí vzdělávání odborníky a zkušenými rodiči a jejich prezentace na webových stránkách.
5. Získat kvalitativní a kvantitativní údaje o množství zájmových aktivit, kterým se dítě může věnovat ve volném čase, a údaje o vlivu individuálního vzdělávání na rodinný život. Dále získat údaje o zapojení a výsledcích individuálně vzdělávaných dětí v různých předmětových olympiádách a dalších činnostech, ve kterých se setkávají s dětmi vzdělávanými ve školách. Také získat údaje o nemocnosti doma vzdělávaných dětí.
6. Připravit úvodní materiály pro rodiče vstupující do individuálního vzdělávání.
7. Získat kvantitativní údaje o vývoji znalostí a dovedností doma vzdělávaných dětí a jejich porovnání v rámci populace.

Metody

K bodu 1. Zde půjde především o sběr a vyhodnocení zkušeností jednotlivých kmenových škol. Dále o získávání informací o zákonných úpravách domácího (individuálního) vzdělávání v zemích Evropské unie a dalších evropských zemí, překlady příslušných částí zákonů. Na této činnosti se bude významně podílet Asociace pro domácí vzdělávání, která získala grant Open Society Fund na zpracování legislativní studie o domácím vzdělávání.

K bodu 2. Metoda vytváření a prezentace portfolia byla již po určitou dobu využívána při hodnocení výsledků individuálního vzdělávání na Bratrské škole v Praze. Nyní je tato metoda využívána na Základní škole ve Vraném nad Vltavou, kam se spolu s konzultantkou Hanou Tůmovou přesunula velká skupina dětí z Bratrské školy. Tato metoda spočívá v tom, že žák spolu s rodiči připravuje během hodnoceného období soubor prací vztahující se k danému předmětu či oblasti. V tomto souboru mohou být jak vyplněné pracovní sešity, vlastní výpisky z učebnic a encyklopedií, tak také záznamy o pokusech, fotografie, videozáznamy atd. Žák si rovněž pro vlastní hodnocení, které probíhá před konzultantem, rodiči a dalšími pedagogy, připraví vlastní prezentaci vztahující se k tématickému okruhu. Pedagog během hodnocení hodnotí míru pochopení a zvládnutí probrané látky a dává doporučení, na jaká témata se zaměřit v dalším období. Zde půjde hlavně o shromáždění ukázek portfolií z rodin, které je již připravují, přípravu ukázek hodnocení výsledků pomocí prezentace portfolia, postupné vytvoření metodiky tohoto hodnocení. V tomto směru byla Asociace pro domácí vzdělávání již požádána o spolupráci Ministerstvem školství mládeže a tělovýchovy České republiky.

K bodu 3. Po sběru a vyhodnocení údajů ze současných a budoucích kmenových škol bude vypracován návrh metodiky pro hodnocení činnosti škol, na kterých jsou zapsány děti do individuálního vzdělávání. Tato metodika bude dále projednána s Českou školní inspekcí a Výzkumným ústavem pedagogickým a po jejím přijetí vyzkoušena na kmenových školách.

K bodu 4. Ideální by bylo získat ke spolupráci odborně vzdělané rodiče, kteří mají současně osobní zkušenost s individuálním vzděláváním vlastních dětí. Bude možné také využít

webové stránky Asociace pro domácí vzdělávání případně webové stránky rodin zapojených do individuálního vzdělávání.

K bodu 5. Metoda strukturovaného rozhovoru podle osnovy připravené odborníky doplněná o kazuistiku z rodin, které k tomu budou ochotné. Sběr dat zajistí kmenové školy, dotazník může připravit a vyhodnotit Asociace pro domácí vzdělávání. Bylo by vhodné zajistit nezávislé hodnocení získaných dat z několika různých zdrojů.

K bodu 6. Připraví Asociace pro domácí vzdělávání ve spolupráci s kmenovými školami a dalšími odborníky.

K bodu 7. V České republice nejsou k dispozici standardizované zkoušky, které by umožnily srovnávat výsledky žáků jednotlivých škol a tak porovnávat samotné školy. K dispozici jsou pouze testy KALIBRO a SCIO, které nabízejí soukromé subjekty. Zatímco testy SCIO jsou zaměřené výhradně na přípravu k přijímacímu řízení na střední školy, testy KALIBRO jsou nabízeny pro děti v 5., 7. a 9. třídě základní školy. Navrhujeme využívat tyto testy k poměrování úrovně individuálně vzdělávaných dětí s úrovní dětí ve školách, které testy KALIBRO používají. Tyto školy nejsou náhodně vybraným vzorkem škol, proto neposkytují porovnání individuálně vzdělávaných dětí s celým populačním ročníkem. Umožňují ale jisté srovnání individuálního vývoje jednotlivých individuálně vzdělávaných dětí s průměrem dětí ze škol zúčastněných v programu KALIBRO. Individuálně vzdělávané děti mohou testy vyplňovat každoročně, v 6. a 8. ročníku mohou nadanější děti použít testy nabízené dětem o rok starším, děti s problémy mohou použít testy nabízené pro 5., resp. 7. třídu. Některé kmenové školy podílející se na pokusném ověřování domácího vzdělávání na prvním stupni základní školy tyto testy dlouhodobě využívaly. Výsledky dětí z 5. ročníku, které by pokračovaly v individuálním vzdělávání i na druhém stupni, by tak mohly být využity jako měření vstupní úrovně těchto dětí. K poměrování úrovně individuálně vzdělávaných nadaných dětí s nadanými dětmi ze základních škol a víceletých gymnázií bude také možné využívat účast v nejrůznějších předmětových olympiádách a soutěžích.

Forma

Rozdělení odpovědnosti za průběh individuálního vzdělávání navrhujeme následovně: **rodiče** odpovídají za průběh individuálního vzdělávání, **kmenové školy** odpovídají za průběh a kvalitu hodnocení výsledků individuálního vzdělávání včetně plnění vzdělávacího programu, který si rodina připraví na základě rámcového vzdělávacího programu, případně na základě školního vzdělávacího programu, pokud jej škola má již vytvořený.

Forma ověřování bude vycházet z osvědčených zkušeností s dosavadním pokusným ověřováním domácího vzdělávání.

- a. Děti zařazené do pokusného ověřování individuálního vzdělávání na druhém stupni základní školy budou zapsané na kmenových školách zařazených do tohoto pokusného ověřování. Předpokládáme, že půjde o několik základních škol. Budou to některé školy zařazené do dosavadního pokusného ověřování domácího vzdělávání, které mají také druhý stupeň. Dále *Jedličkův ústav a školy* kvůli dlouholetým zkušenostem s individualizovanou výukou v malých skupinách dětí. Součástí Jedličkova ústavu jsou mimo jiné Základní škola, Speciální základní škola, Gymnázium a také Speciální poradenské centrum. Potom *Základní škola ve Vraném nad Vltavou*, která je jednou z pilotních škol pro ověřování školního vzdělávacího programu a má již vytvořený vlastní školní vzdělávací program.

- b. Individuální vzdělávání bude vycházet ze vzdělávacího programu, který si jednotlivé rodiny připraví na základě konzultací s kmenovou školou. Program bude vycházet z rámcového vzdělávacího programu, případně ze školního vzdělávacího programu, pokud jej již škola má vytvořený. Rodiče budou mít právo požádat kmenové školy o pomoc při výuce některých předmětů. Tato pomoc může spočívat jak v účasti dětí na výuce některých předmětů, tak v možnosti využít zařízení školy k laboratorním pracím, pokusům, atd. Individuální vzdělávací program si budou rodiny za pomoci kmenové školy samy dopracovávat tak, aby mohly využít svých speciálních možností a schopností.
- c. Hodnocení výsledků individuálního vzdělávání bude probíhat nejméně jednou ročně a nejvýše dvakrát ročně. Kmenové školy budou vydávat vysvědčení formou slovního hodnocení obsahující mj. probranou látku a míru jejího zvládnutí. Návrh slovního hodnocení budou připravovat rodiče a konečnou verzi připraví a schválí kmenová škola.
- d. Pokusné ověřování individuálního vzdělávání na druhém stupni základní školy nebude vyžadovat zvýšené finanční náklady. Kmenové školy dostanou normativy na žáky zařazené v pokusném ověřování ve stejné výši jako příslušné školy zřizované obcí. Využijí je k úhradě učebnic a pomůcek pro individuálně vzdělávané děti, na mzdy konzultantů a konzultantek, na úhradu nákladů spojených s pomocí školy při výuce některých předmětů na základě žádosti rodičů. Rozsah potřeby této pomoci není v současné době jasný, proto bude výše normativu po dvou letech pokusného ověřování znovu zvážena.
- e. Bylo by velmi vhodné, kdyby konzultační pomocí na školách byly pověřeny matky a otcové s odborným, příp. pedagogickým vzděláním v příslušné oblasti a **osobní zkušeností s individuálním vzděláváním vlastních dětí**. Takových rodičů je již dostatek. Konzultanti s těmito zkušenostmi by mohli v případě potřeby pracovat současně pro několik škol zařazených do pokusného ověřování individuálního vzdělávání.
- f. Pokusné ověřování individuálního vzdělávání na druhém stupni základní školy bude každoročně vyhodnocováno Výzkumným ústavem pedagogickým v Praze podobně, jako je vyhodnocováno končící pokusné ověřování domácího vzdělávání na prvním stupni základní školy. Kmenové školy každoročně zpracují zprávu o průběhu pokusného ověřování na základě požadavků VÚP. Také Asociace pro domácí vzdělávání bude každoročně připravovat zprávu o průběhu pokusného ověřování. Tyto zprávy za uplynulý školní rok budou předkládány vždy k 15.9. příslušného roku. Výzkumný ústav pedagogický potom na základě těchto zpráv připraví průběžné zprávy o průběhu pokusného ověřování a při ukončení tohoto pokusného ověřování také závěrečnou zprávu. Průběžné zprávy za uplynulý kalendářní rok a závěrečná zpráva budou Výzkumným ústavem pedagogickým předkládány vždy k 31.10. příslušného roku.
- g. Navrhujeme, aby pokusné ověřování individuálního vzdělávání na 2. stupni ZŠ trvalo nejméně pět let. Zahájení 1.9.2005, první možnost ukončení 30.8.2010.

Školy zařazené do pokusného ověřování

ZŠ Ostrava-Výškovice, Šeříková 43, 700 30 Ostrava-Výškovice, IČO 70631786,
 rezortní identifikátor školy 600145115, ředitel školy Mgr. Jiří Bakončík (škola se
 podílela také na pokusném ověřování domácího vzdělávání na prvním stupni ZŠ),
 ZŠ Vrané nad Vltavou, U školy 208, 252 46 Vrané nad Vltavou, IČO 75031710,
 rezortní identifikátor školy 600053342, ředitelka školy Mgr. Dana Ullwerová

(prostřednictvím konzultantky Hany Tůmové má škola dlouhodobé zkušenosti s pokusným ověřováním domácího vzdělávání na prvním stupni, je také jednou z pilotních škol pro ověřování školního vzdělávacího programu),
Jedličkův ústav a školy, V pevnosti 4, 120 00 Praha 2, IČO 70873160, IZO Základní školy pro tělesně postižené 110 032 691, ředitel školy Mgr. Antonín Herrmann (škola má dlouhodobé zkušenosti s individuální péčí o postižené děti)
ZŠ Košetice, Košetice 165, 394 22 Košetice, IČO 75000156, rezortní identifikátor školy 600061396, ředitel školy Mgr. Jaroslav Skolek (škola se dlouhodobě zajímá o individuální vzdělávání, ředitel školy a konzultantka Bohumila Kobrlová těsně spolupracují s Asociací pro domácí vzdělávání),
Masarykova základní škola, Slavětínská 200, 190 14 Praha 9 – Klánovice, IČO 63833956, rezortní identifikátor školy 600040488, ředitel školy PaedDr. Michal Černý (škola se dlouhodobě zajímá o individuální vzdělávání),
Církevní základní a mateřská škola Jana Ámose Komenského, Srbská 441/12, 460 11 Liberec, ředitelka Daniela Coufalová.

Další školy mohou k pokusnému ověřování individuálního vzdělávání na druhém stupni základní školy přistoupit později, zejména z důvodu rovnoměrnějšího rozmístění kmenových škol po celé republice.

Organizace pokusného ověřování

Nositeli pokusného ověřování budou uvedené školy. Na pokusném ověřování se bude dále podílet Asociace pro domácí vzdělávání, viz body 1., 2., 3., 4., 5. a 6. v části **Metody**. Zkušenosti z končícího pokusného ověřování domácího vzdělávání na prvním stupni ZŠ ukazují, že zapojení nějaké organizace zastupující zájmy rodičů zapojených do individuálního vzdělávání může přispět k úspěšnému průběhu pokusného ověřování a předejít také případným nedorozuměním. Předpokládáme, že všechny rodiny zapojené do pokusného ověřování budou mít možnost vzájemného kontaktu prostřednictvím ADV. Dále navrhujeme, aby se na pokusném ověřování podílela také katedra psychologie Filozofické fakulty University Karlovy v Praze, která se v rámci výzkumného záměru mimo jiné zabývá psychologickými aspekty individualizace.

Protože některé z navrhovaných kmenových škol mohou mít naplněnou kapacitu (např. ZŠ Vrané nad Vltavou, Církevní základní a mateřská škola Jana Ámose Komenského Liberec), navrhujeme, aby v případě potřeby byla pro pokusné ověřování individuálního vzdělávání dočasně zvýšena kapacita příslušné školy o 25 dětí. Podobně tomu bylo i v právě končícím pokusném ověřování domácího vzdělávání na prvním stupni.

V Praze, 17.6. 2005, doc. RNDr. Jiří Tůma, DrSc., prezident Asociace pro domácí vzdělávání
PhDr. Václav Mertin, Katedra psychologie, Filozofická fakulta
Univerzity Karlovy v Praze
Jaroslava Šimonová, do dubna 2005 prezidentka Asociace pro domácí vzdělávání